

УДК 746.1–037.1+001.891.5

Сергій Виткалов
(Рівне)

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПОБУТУВАННЯ СЕРПАНКОВОГО ТКАЦТВА

У статті проаналізовано тематику виступів на I Всеукраїнській науково-практичній конференції в с. Крупове та м. Рівному (11–12 вересня 2015 року), присвячених унікальному виду народної культури – серпанковому ткацтву.

Ключові слова: серпанкове ткацтво, народна культура, майстри, національні традиції, костюм, глобалізація, с. Крупове.

В статье сделан анализ тематики выступлений на I Всеукраинской научно-практической конференции в с. Крупово и г. Ривне (11–12 сентября 2015 года), посвященных уникальному виду народной культуры – дымчатому ткачеству.

Ключевые слова: дымчатое ткачество, народная культура, мастера, национальные традиции, костюм, глобализация, с. Крупово.

Themes of the speeches enounced at the First All-Ukrainian teoretical and practical conference, which was held in Krupove village and Rivne city in September, 11–12 2015, and dedicated to a unique kind of folk culture – *muslin weaving*, are analyzed in the article.

Keywords: *muslin weaving*, folk culture, masters, national traditions, costume, globalization, Krupove village.

Глобалізаційні процеси, що відбуваються в сучасному світі, спрямовані, безперечно, на культурну уніфікацію. Цьому повною мірою сприяють ринкові відносини. Однак світовому співтовариству ми можемо бути цікавими лише власною культурною ідентичністю, своєю оригінальною культурною спадщиною, якої маємо досить багато, часто навіть не усвідомлюючи цього. Тож поставивши культурний чинник на порядок денний у державній культурній політиці, виявивши найсильніші і найслабші сторони цього процесу, об'єднавши зусилля всіх небайдужих людей, зможемо зацікавити спільноту, об'єднатися з якою прагнемо вже чимало років.

Сучасне життя з його безліччю фактично не вирішених проблем в економічній і соціально-політичній сферах значно активізує культурно-мистецьку складову, за допомогою якої населення намагається зберегти чи, можливо, і зайвий раз підтвердити свій ідентифікаційний культурний код, через який або за допомогою якого може залишитися в культурному просторі сьогодення.

Це підтверджує проведення 11–12 вересня 2015 року I Всеукраїнської науково-практичної конференції на базі Центру ткацтва села Крупове Дубровицького району та Рівненського обласного краєзнав-

чого музею (далі – РОКМ), мета якої – обговорити питання збереження чи не найоригінальніших культурних практик північних районів області, згаданих ще у «Слові о полку Ігоревім».

Поліський серпанок – це тонка, напівпрозора лляна тканина, яку з прадавніх часів і майже до сьогодення виготовляли в північних районах області з особливих сортів льону, таких як простак, лущик, довгунець. Це надзвичайно складний процес, збережений у краї, який, однак, через втрату зазначених сортів льону і коноплі, тобто основи ткацтва, та розширення машинного виробництва поступово виходить з культурного побуту. Хоча ще на межі 60–70-х років ХХ ст. виробили, виготовлені в художньо-промислових майстернях Рівненського відділення Художнього фонду УРСР, де працювали майстрами-надомницями місцеві фахівці Уляна Кот, Ніна Дем'янець, Ніна Рабчевська, Ольга та Зінаїда Придюк, дивували увесь цивілізований світ. Чимало художніх колективів Західної України мали за честь володіти таким унікальним сценічним вбранням. Зразки національного поліського костюма, у тому числі й поліського серпанку, демонструвалися на всесвітніх виставках у США, Японії та в багатьох культурних центрах СРСР, зокрема й України.

Сьогодні такі художні зразки майстри можуть виготовляти вже з іншої, технічно досконалішої (виробленої машинним способом) нитки, утім, і сорти льону, і художні техніки в районі зберігаються і постійно культивуються навіть у дитячому гуртку «Серпанкове розмаїття».

Учасниками анонсованого вище заходу стали не лише представники вищої школи, працівники методичних служб сфери культури, управлінці різних рівнів, але й ті, хто володіє цими унікальними техніками поліського ткацтва, хто зібрав і зберіг унікальні зразки тканин, інформацію про форми побутування, а головне – має автентичні технічні засоби їх відтворення, на яких працювали їхні батьки. Була представлена на Конференції й чимала група послідовників – учнів гуртка «Серпанкове розмаїття» Центру ткацтва в с. Крупове. Інакше кажучи, ця подія змогла об'єднати зусилля органів державної влади, методичних структур галузі культури, усіх ентузіастів у справі збереження національної культурної спадщини, у тому числі й науковців, представників сфери бізнесу для вирішення спільних і надзвичайно актуальних проблем сьогодення – збереження нашої національної ідентичності. Адже ми цікаві світові лише своєю окремішністю.

Наші традиції народної іграшки, зокрема і ляльки-мотанки, що беруть початок із прадавніх часів, або чорнодимленої кераміки, художньої вишивки, безлічі інших форм народної культури, збереженої в регіоні, а також серпанкового ткацтва як складової національного костюма, що традиційно було ознакою вишуканості української жінки з Волині, сьогодні, незважаючи на згадані труднощі, продовжують існувати не лише в музейному просторі, але й у практиці сучасної традиційної духовної культури жителів північних районів Рівненщини. До речі, у с. Крупове нині проживає троє народних майстрів, відзначених високим державним званням «Заслужений майстер народної творчості України» саме за розробку цього виду творчості. Є в цьому селі й навколишніх також чимало менш відомих на державному рівні, однак не менш знаних у місцевому культурному середовищі як власними виробами, та і збереженими художніми зразками, переданими їм від їхніх близьких.

Це засвідчили і виступи на Конференції місцевих народознавців-дослідників – Л. Черпак, учителя-методиста Селецького НВК, і О. Буткевич, старшого вчителя художньої культури Орв'яницького НВК, а також активність і зацікавленість під час обговорення окресленого питання учасників та присутніх на заході заступників директорів ЗОШ району з виховної роботи, а головне – демонстрація художніх виробів, збережених у районі.

Особливий інтерес до цієї проблеми виявили представники Національного музею народної архітектури та побуту України, які надіслали ґрунтовні доповіді стосовно символічно-обрядової функції предметів ткацтва в українській культурній традиції (О. Босий) та українському пісенному фольклорі (І. Кукліна).

Було також здійснено спроби дослідити аналогії між північними районами Рівненщини та іншими етнорегіонами України в питаннях функціонування національного костюма та його складових (В. Філь, О. Мойсюк) і ткацької традиції України загалом (Л. Іваницька).

Цілком природно, що в роботі цього заходу акцентувалися питання збереження існуючих традицій ткацтва, його витоків, символічного та семантичного контекстів. Про це йшлося у виступі професора Львівської національної академії мистецтв (далі – ЛНАМ) М. Токар, яка зосередила увагу на історії регіонального костюма, труднощах упровадження національного стилю в різні історичні періоди.

На мистецтвознавчому аспекті інтерпретації знаків орнаментики серпанкових виробів Рівненського Полісся, що зберігаються у фондах РОКМ та Сарненського історико-етнографічного музею, зупинила свою увагу завідувач відділу етнографії РОКМ А. Українець, переконливо ілюструючи свою доповідь наявними у фондах зразками.

Спроби відтворення серпанкових тканин сучасними майстрами в нещодавно створеному ткацькому центрі в м. Радивиліві намагалася проаналізувати дослідниця з Рівненського державного гуманітарного університету (далі – РДГУ) І. Локшук. На виявленні особливостей використання антропоморфних мотивів у художніх тканинах Житомирського Полісся акцентувала свою увагу співробітниця Інституту мистецтвознавства, фолькло-

ристики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України О. Мойсюк.

Поza сумнівом, розкішний поліський серпанок, що був характерною рисою жіночого святкового вбрання кілька століть, викликає зацікавлення і стосовно використання цієї тканини чи її елементів (художнього малюнку, символіки загалом) у сучасній культурній практиці. Тож учасники заходу намагалися дещо розширити проблематику обговорення й вийти за межі окремих питань. У цьому зв'язку згадаймо доповіді співробітниці кафедри дизайну одягу Національного університету культури і мистецтв М. Костельної щодо виявлення поліських мотивів у творчості Г. Забашти як форми пошуку національного вираження в сценічному костюмі 80-х років ХХ ст.; і доцента кафедри образотворчого і декоративно-прикладного мистецтва РДГУ І. Токар, яка свій виступ присвятила аналізу характерних особливостей поліського костюма у творчості професора ЛНАМ Марти Василівни Токар, котра, як відомо, була автором багатьох сценічних костюмів провідних мистецьких колективів Західної України.

Окремими дослідниками (кандидат історичних наук, доцент РДГУ Л. Костюк) було здійснено спробу розширити можливості вже опублікованих раніше матеріалів про відомих майстринь і ознайомити присутніх із сакральним виміром орнаментальних мотивів серпанкового ткацтва однієї з тих мисткинь, які починали відроджувати цю справу в с. Крупове в 1960-х роках, – Ніни Дем'янець. Вона, до речі, разом з Ніною Рабчевською, була й автором розробки серпанкових костюмів для місцевого ансамблю «Берегиня».

Про витоки цього явища на Рівненщині, його аналіз у контексті традицій регіонального ткацтва йшлося у виступі директора РОКМ О. Булиги та одного зі співорганізаторів цього заходу, наукового редактора багатьох наукових збірок із проблематики регіональної культурної спадщини, завідувача кафедри культурології і музеєзнавства РДГУ професора В. Виткалова. Утім, головне, що вирізняло цю Конференцію, – перегляд експозицій Центру ткацтва в с. Крупове та РОКМ, спілкування з практиками-майстрами, тобто тими, хто володіє цими техніками надзвичайно оригінального національного виду ткацтва, збереженого

в північних районах області, з людьми, які зберігають традиційні засоби його виробництва, зразки льону простак, лущик, довгунець, продовжують культивувати цю традицію в краї, заслуженими майстрами народної творчості України та тими, хто цим постійно займається десятки років. Серед них – Н. Рабчевська, Н. Дем'янець, О. Придюк, В. Стельмах та ін. Зокрема, саме ними було проведено майстер-класи і прокоментовано все те, що поступово виходить із нашого культурного обігу – старовинні верстати, зібрані і дбайливо збережені в Центрі ткацтва с. Крупове, види льону, художні техніки, форми роботи з дітьми, учасниками згаданого вище гуртка, тематика доповідей із цієї проблематики місцевої МАН та ще безліч того, що є предметом нашої національної гордості. Та й самі діти продемонстрували неабияку вправність роботи на старовинному обладнанні, збереженому односельцями, знання історії цього виду ремесла, а також дитячі костюми з використанням серпанкових прикрас.

Під час обговорення окреслених питань певний інтерес викликав виступ представника сфери бізнесу, керівника згаданого вже центру ткацтва в м. Радивиліві В. Дзьобака, який намагався довести першість цього центру у справі відродження серпанкового ткацтва на Рівненщині, ігноруючи очевидні здобутки й наявні художні зразки та матеріально-технічну базу в жителів с. Крупове й Дубровицького району загалом та місцевому музею ткацтва чи обласному краєзнавчому музею. Однак цей виступ лише актуалізував проблематику вивчення регіональної культурної практики в її розмаїтті.

Переконливою була й експозиція друкованих видань з проблем народної культури, здійснених КЗ «Рівненський обласний центр народної творчості», який і став організатором цього заходу, та РОКМ.

Захід, який уже самою проблематикою викликав зацікавлення, організатори підсилили оригінальною художньою частиною, яка складалася з виступів студентів кафедри музичного фольклору Національного університету культури і мистецтв, які брали участь у народознавчих експедиціях з питань вивчення пісенної спадщини села Крупове. Та й місцевий ансамбль «Берегиня», сформований зі згаданих вище майстринь, який уже по-

над 45 років існує при місцевому клубі і є справді зберігачем народних пісенних скарбів і художніх тканих виробів, також був цілком логічним доповненням до цього поважного наукового зібрання. Піснюю і костюмами висловили все те, що вийшло за межі вербального коду.

У контексті розгляду окресленого питання слід відзначити також професійне ведення заходу одним з його організаторів – завідувачем кафедри культурології і музеєзнавства РДГУ професором В. Виткаловим.

Яскраве враження залишив і виступ учительки з НВК с. Крупове Уляни Адамівни Букайло, доньки чи не найстарішого майстра (Н. Дем'янець), яка художніми зразками продемонструвала напрями творчості інших майстрів краю, зокрема і своєї родини, акцентуючи увагу й на мовному елементі місцевих жителів.

Завершив Конференцію, принаймні її теоретико-прикладну частину в м. Рівному, виступ провідного етнографа краєзнавчого музею, старшого наукового співробітника відділу етнографії Тетяни Пархоменко, яка не лише виголосила ґрунтовну доповідь стосовно різних аспектів серпанкового ткацтва в художній практиці Волині, але й продемонструвала заздалегідь підготовлені художні зразки, які впродовж багатьох років зберігаються у фондах цього культурного осередку Рівненщини та с. Крупове.

Порушувалася на заході й низка інших актуальних проблем.

Народна творчість – це та сфера культури, якою сьогодні пишається Україна і яку вона може покласти на терези світовій спільноті як важливу ідентифікаційну національну ознаку, котра, однак, потребує збереження і культивування. І щодо цього роль місцевих органів влади є чи не найважливішою.

Водночас дозвілля сьогодні – це не лише клуб чи бібліотека, туристичні поїздки тощо, але й безліч можливих уже нових форм: ТРЦ, боулінг-клуби, сауни, широка мережа готельно-ресторанного комплексу і ще чимало іншого. Сучасна індустрія розваг, що активно поширюється по світу й Україні зокрема, характеризується значною фінансовою витратністю, оскільки всі ці форми передбачають спочатку потужне вкладання коштів, а вже потім – одержання прибутку. До того ж

власників, як правило, не цікавить питання, наскільки змістовною є духовна складова їхньої діяльності. І це є, можливо, не зовсім очікуваним, однак цілком типовим явищем, зважаючи на ринкові (або так звані ринкові) умови сьогодення. Результат залишається незмінним.

Нові процеси трансформації суспільства з характерним наслідуванням чи сліпим копіюванням чужого досвіду без належного підґрунтя в українському суспільстві призвели до вкрай важкого економічного становища країни. Приміром, у новостворений комплекс на Рівненщині, покликаний сприяти відродженню вітчизняної техніки ткацтва – поліського серпанку, вкладено кошти. Крім того, необхідно враховувати витрати на пошук майстринь, одержання й обробку інформації стосовно сутності цього явища, віднайдення і придбання художніх зразків, фінансування приїзду майстрів на захід, а також на організацію паркування власного або приміського автотранспорту та його охорону, громадського харчування, виставкової діяльності тощо. Відповідно ціни на квитки для відвідування цього центру мають бути досить високими, аби затрати окупилися. І саме якість наданих послуг, включаючи і цінність експонованих зразків, коригуватиме вартість квитків та кількість відвідувачів.

Таким чином, важливого значення набуває факт усвідомлення керівниками галузі культури, принаймні її місцевого рівня, необхідності взаємодії з бізнесовими структурами, що мають кошти. Художній продукт потрібно зберегти (чи продати, за умови подальшого його вироблення), тобто за підтримки бізнесу необхідно спробувати якнайкраще продемонструвати цей товар публіці, щоправда, уже не в ексклюзивному варіанті (хоча оригінальний зразок також можливий). Поле для його репрезентації досить широке: глибока інформованість про культурне явище того, хто має це робити, форма презентації (адже вона також повинна враховувати вже давно змінені смаки населення стосовно ставлення до товару) і зовнішній вигляд того, хто це має робити; супровід (музичний чи будь-який інший) цього процесу тощо. Молоде населення дивиться телепрограми (а вони переважно презентаційні) значно частіше, ніж про це мають уявлення працівники галузі чи всі

ті, хто займається питаннями виховання молодого покоління.

Нині досить оперативно, що, можливо, й не зовсім добре з погляду культурної складової, організують численні ТРЦ-презентації, зокрема картин світової класики в сучасній інтерпретації (?!), або бізнесові структури змінюють упаковку, приміром, на вітчизняних цукерках (як це робили менеджери, що співпрацювали з Рівненською кондитерською фабрикою), на яких чимало років експонувався потужний ряд світового та вітчизняного образотворення. Хіба це погано?! Адже молодь, яка майже не відвідує бібліотек, художніх музеїв, які є далеко не в кожному місті, хоча б у такий спосіб долучається до світової культурної скарбниці. Одним словом, на нашу думку, галузь культури надзвичайно повільно перебудовує своє ставлення до того, що вона має, а відповідно – втрачає кошти, які могла б заробити, маючи такий потужний регіональний культурний потенціал. І триматися подалі від бізнесу – не розумно. Він на те і бізнес, щоб заробляти гроші, і все одно знайде предмет заробітку. Шкода лише, що культурний потенціал, чи культурний продукт, так і залишиться не презентованим широкому загалу.

На цих питаннях, як і на бережному ставленні до національної культури, акцентували увагу заступник голови Рівненської обласної державної адміністрації О. Савчук, начальник управління культури і туризму Я. Мельник та голова Дубровицької райдержадміністрації С. Киркевич.

Динаміка цивілізації від її зародження і до розпаду, згідно з теорією А. Тойнбі, визначається законом *Виклик – Відгук*, відповідно до якого прогрес чи регрес цивілізації пов'язаний з адекватністю *Відгуку* регіонального соціуму на *Виклик* історичної ситуації. Народження цивілізації відбувається спонтанно, але за двох необхідних умов: 1) стимулюючої ролі навколишнього середовища – *Виклик*; 2) наявності в соціумі творчої меншості, здатної створити необхідний *Відгук* на *Виклик* [1].

Джерела та література

1. Тойнби А. Вызов-и-Ответ [Электронный ресурс] / А. Тойнби. – Режим доступа : http://pryahi.indeep.ru/history/toinby_02.html.

Повернути минуле неможливо. Адже для його належного функціонування в соціумі потрібно відродити спочатку дух минулої епохи, ту систему культурних координат, у якій свого часу існував певний культурний зразок. Оскільки «в одну й ту саму річку не можна увійти двічі», то й відродити будь-які культурні зразки минулих епох також неможливо. Однак це аж ніяк не означає, що подібні ідеї марні і такі спроби ні до чого не призведуть. Навпаки, вони надзвичайно продуктивні, оскільки стимулюють художнє мислення митця, його бажання постійно перебувати у творчому пошуку, невпинно експериментувати, вивчаючи безліч збережених культурних зразків, ґрунтуючись на високому ідеалі, властивому минулій епосі. І часто виявляється, що той ідеал був дещо (або зовсім) іншим.

Будь-якому процесу чи явищу з роками притаманна така характеристика, як романтизація, тобто перебільшення одних культурних характеристик і завуальовування або усунення інших. Так було завжди, це помітно на прикладі культурного життя навіть одного покоління. Однак головним для культурного процесу в цьому випадку є інше, а саме: той факт, що це експериментаторство кількох творців надихає до створення нового культурного взірця, а згодом – художньої системи, здатної заволодіти умами чималої кількості художньо обдарованих людей і потім перевести культурний процес в іншу площину, змінивши на цій підставі і навколишній культурний простір.

До практичних кроків, закладених у резолюції цієї науково-практичної конференції, слід зарахувати усвідомлення представниками органів державної влади, методичних служб, науковцями думки про те, що проведення подібних заходів, спрямованих на дослідження інших складових наявної регіональної культурної практики, повинно стати постійним процесом в області, під який закладатимуться необхідні кошти. І питання це має контролюватися методичними органами.

SUMMARY

Themes of the speeches enounced at First All-Ukrainian scientifically-practical conference, held in Krupove village, Dubrovytsia district of Rivnenshchyna and The Museum of Regional Ethnography in September, 11–12 2015, dedicated to the existence peculiarities of unique kind of folk culture of Northern districts of Rivnenshchyna – *muslin weaving* – which is mentioned in *The Tale of Ihor's Campaign* are analyzed in the article. A membership of the participants of the conference is described.

The definition of this cultural phenomenon, its peculiarities, the role in cultural context and everyday practice is given.

Attention is paid to Ukrainian national dress in general, the forms of its evolution in modern conditions, the role of national adornments in the preservation of ethnic features, etc.

The activity of the first masters, industrious persons of art-industrial workshops of Artistic Fund of the USSR, who were engaged in this kind of art is mentioned. Their creative achievements, exhibition work are stressed.

The article is also devoted to historical and social-cultural circumstances of the rise of this original kind of trade, functioning and present tends, the bearers of this cultural tradition (U. Kot, N. Rabchevsku, L. Stelmashuk, N. Demijanets, whose creative activity started in 1960s, and folk masters of a later period – Z. Prydiuk, V. Stelmakh, etc., whose creative activity took place under ordinary conditions of Ukrainian village). The material-technical providing of the creative process of contemporary artists, etc. is emphasized.

Separate figures of craftsmen as the carriers of this cultural tradition are considered, attention is paid to the activities aimed at the creation of a local museum in Krupove village, artistic samples collected there, looms and also the dissemination of the practice of teaching to this type of weaving with the help of children's circle *Muslin diversity*, founded by the masters, is emphasized.

The most famous collections of Polissia *muslin*, concentrated in The Museum of Regional Ethnography and Historical-Ethnographic Museum of Sarny in Rivnenshchyna are considered.

Creative activity of the masters of alternative weaving center, founded recently in Radyvyliv, Rivne region, is mentioned.

The outstanding tendencies of modern existence of folk culture of the region are depicted. The necessity of changes in attitude to folk culture, the broad involvement of business structures and authorities, methodical services of the sphere of culture to solve problems of effective functioning of this heritage is emphasized.

Keywords: *muslin weaving*, folk culture, masters, national traditions, costume, globalization, Krupove village.